

САНТ ОЛОХ

ХАБЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

ССКП ЧУРАНЧЫТААБЫ РАЙКОМУН УОННА НАРОДНАЙ
ДЕПУТАТТАР ОРОНУОННААБЫ СОВЕТТАРЫН ОРГАНА

№ 95 (7012)

1990 сыл Атырдах ийин 9' күнэ.
ЧЭПНИЭР

Сыаната
3 харчы

СЫЛЛААБЫ ОППУТ 30-ча ЭРЭ БЫРЫҢЫАНА СОБОТУОПКАЛАННА. ТЭТИМ БЫТААН. ОНОН ОХСУУЛААХ НЭДИЭЛЭЛЭРГЭ ОБЩЕСТВЕННОСТЬ КҮҮҢҮН КӨДЬҮҮСТЭЭХТИК ТУҢАНЫАХХА

★ Пресс-киин иһитиннэрэ ★

ОХСУУЛААХ НЭДИЭЛЭ ТУГУ КӨРДӨРДӨ?

От ийин 30 күнүттэн атырдах ийин 13 күнүгэр днэри оройуонга оттообунга охсуулаах икки нэдиэлэ биллэрилдибиттэн бастаан нэдиэлэ түмүктөннө.

Ити кэрчик кэмнэ оройуон үрдүн барыта 4638 тонна от бэлэмнэннэ. Была холуйан эттэххэ, бу сүөһү аһылытын соботуопкалааһын сагаланыаһыттан оттоомут оттон 806 тоннанан эрэ адыһах буолла. Совхозтарынан ааспыт нэдиэлэгэ оттообун түмүгэ манньык бастагы колоннада — совхозтар, иккискэ — нэдиэлэ устата оттоомут от (тоннанан).

Карл Маркс	378
Субуруускай	605
Эрилик Эристин	880
«Чуранчы»	843
«Мындааайы»	1320
«Мугудай»	355
«Вахсы»	357
Оройуон үрдүнэ	4638

Көстөрүн курдук, ударнай нэдиэлэгэ күн-дьыл туран биэрбитин туһанан совхозтар оттообун тэтим балаачча эһитлэр. Онон оттообун сагаланыаһыттан уопсайа турук манньык буолла: (бастаан колоннада — совхозтар, отделениелар, иккискэ — кэбиниллэбит от тоннанан, үһүскэ — сыллаабыттан толоруу бырыһыана).

Карл Маркс	838	28,5
Субуруускай	1080	27
Хатылы	540	27
Болтоно	540	27
Эрилик Эристин	1931	22,4
Хоптобо	466	18,6

Хадаар	605	31,8
Хайахсыт	531	22,1
Чакыр	329	18,2
«Чуранчы»	1571	24,1
Сылан	598	27
Килэгин	423	20,1
Армылаах	382	27,2
Түөйэ	171	21,3
«Мындааайы»	3209	49,3
Болугур	1579	49,3
Соловьев	1335	45,2
Хайахсыт	295	84,2
«Мугудай»	898	29,7
Маралайы	546	27,5
Төлөй	342	34,2
«Вахсы»	666	26,6
Чыапнара	323	21,5
Толоон	343	34,3
Нуотара учааст.	50	16,6
Оройуон үрд.	10233	29,8

Ударнай нэдиэлэлэргэ балаачча үчүгүйдүн Хадаахыт, Хадаар, Төлөй уонна Толоон отделениелара үлэһэн иһэллэр. Ол курдук, бу отделениелар сыллаабы былааннарыттан 31 уонна 34 бырыһыан оттоонунулар. Холубур, Толоон отделениета (управляющий П. Л. Решетников) оттообунга балаачча үчүгү тэтимн ылытын таһынан, 50 тонна силэни уонна 60 тонна дулбаны бэлэмнээтэ. Бу кыра отделение кыаһар куһаҕана суох түмүк. Манньык 5 тонна лабысталаах. Совхоз Чыапнарааһы да отделениета ордук силэни бэлэмнэбиттэ таһынан булбата. Мүһүстэ 350 тонна күөх маасса угулунна. Барыта оройуон үрдүнэн 2230 тонна силэс күөх маассата соботуопка-

лаланна. Совхозтартан Эрилик Эристин аатынан совхоз 880 тонналанна. Манньык «Мындааайы» да совхоз ситэ илик. Оттон совхоз Хадаахсыттан отделениета оройуон сыллаабы былаанн толоруу ситистэ. Ол курдук, иккискэ Михаил Михайлович Назаров звенота 70 гектарга күөх иһылааһыттан барыта 350 тонна силэни соботуопкалаата. Ити кэмнэ Карл Маркс аатынан совхоз 150 тонналанна.

Көстөрүн курдук, ордук силэстэһин уонна дулбалааһына тнэрдилибит оройуон былааннара толоруллубаҕа ибаллар уонна үлэ бытаан. Дингэ, баһынантан көрөбүт, кэтиһэбит элбэх. Силэстэһин быһылгы дьылга биэр сүрүн аһылык буолуодун умнууохха. Бу салаада өнүчү суолтаны ууруохха. Иккиннин, сельсоветтар уонна оройуон киинин шэфтээх тэрилтэлэрэ ходоһаа дьону маассабы таһаарыһалара олус содах. Оттон күн-дьыл күүһүт.

Түмүктээн эттэххэ, оройуон оттообунга сыллаабы былаанн баара эрэ 29,8 бырыһыан онорон олордоһуна сирэ суох холкутууу, итэһин олорон биэрин хайдах да өйдөмүөт. Иккис ударнай нэдиэлэгэ сүөһү аһылытын соботуопкалааһын бары көрүнүһүн түргэттэххэ, дьон, техника таһынын кытаанахтык контуруолууохха. Общественности уонна шэфтээхтэр дуосабаардаах үлэлэрин толорууларын совхозтар бары усулуобуйаны көрүнүөхтээхтэр.

Ордук кэтиник сыллааһа сүөһүгэ сүмэһиннэх аһылыктары бэлэмнээһингэ оройуон совхозтарыгар суолта бэрлэлэр буолла. Силэстэһин аһан күөх маассаһы ийиннэ сыл ахсын көтөһүлэр, ону аһан идэтибит звенолар үлэһиттэр. Кинилэр сылы эргичи бастайаһынай сыһыарылыбыт сирдэрингэр түбүгүрэхтэр. Кыһын баһыналарга ноһому киллэрин, техниканы өрөмүөннөһүн, сирдэһи маһын бэлэмнээһин, таһылы, тнэ хаһаайыстыбатын холбонор техникаларын, сирдэһи системаларын бэрлэһин, таһылы үлэлэһиттэн соло булбаттар.

Биэр оннук идэтибит звенону «Мугудай» совхоз Төлөйгөдөгү отделениетыгар опмтээх механизатор Михаил Николаевич Гоголев салаабыта 20-ча сылга чүгэһиэтэ. Кини сиртэн турунтаах үүнүүнү иһытык балаачча опмттарда, биллэ-көрдө. Онон үтүс сил үлэһэбит опмттар олоһуөн, бэйэтэ дьаһанар толору кыахтаах.

Билигин бу звенота бэйтин кытта Николай Михайлович Оконовников, Олег Семенович Мансеев, Сергей Емельянов Т. Кардашевская фотота.

курдун туруу механизатордар тэһэ түбүгүрэллэр. Ханнык да үлэттэн, техникаттан иһтэн-толлон турбат дьон. Бу дьобус коллентик иһтэ ДТ трактордаах, биэр СК-100 комбайнаах. Быһыл силэстэһэр кулутуралары 145 гектарга ыһыттар. Сайын устата иһыларын көрүүттэн-истэһтэн, нүөлсүтүүттэн, бүтэйдэрин сэлбикиттэн, саһардыттан соло булбатылар.

Звено ааспыт сылта 1900 тонна силэни бэлэмнэбитэ. Оттон быһылгы үүнүүлэрэ сөһү куһаҕана суох. Субу күн-нэртэн күөх маассаһы быһтаран силэһин угууну саһалар былааннахтар. Быһылгы курдук от аһылык татым сылыгар совхозка иһтэһиллэх аһылыт быһаарар ороһу иһылааһыттан ситтэ звенотун механизатордааҕа таба өйдүүлэр. Ол иһин үүнүүнү сүтүгэ суох, үчүгэй хаачыстыбалаахтык хомуйарга маһаналлар. Кинилэр былааннаах силэстэһиннэ энэ мунтурдаманна, өссө аһара толоруу сорунталанлар.

Силэстэһин звенотой Михаил Николаевич Гоголев.

ТААТТА АЛААСТАРЫГАР

Быһыл эмнэ кураан сатыһылааһыт Таатта үрэх-вэһиннэри алаастар үүм-мөһүннэр, мэтиһиннэр, иһтэһиннэ, таһааһыны дьыллар. Онноһор оттобуулаах сирдэр билн куу-туулаах элбэх сыллаах отторо да сэрбэйэн көр-бөтө. Ыраахтан кытарыһыла саһаран көстөр алаастар орто эрэ чэһэр-дэрэ хайык эмэ күөхтээх. Ол да уулаах-хаардаах сирдэргэ эрэ баар көстөрү. Дьору кэһини түспүт өлгөм ардаһтар да өрүһүйдөһүлэр. Ону бһини Карл Маркс аатынан совхоз биэр звенотугар сыллаан итэһидибит. Отчуттар да төһө-хачча оту ыһахтарын ааһынан-суоттаһан, биллэ-лэнэн бүтөн олороллор. Кырдыһа да, сил баһы-тыгар днэри үлэ үөһтэ-лэбөтө, эрэнэ соһус күүһүт сирдэһтэн да быһы соһуубуттар.

Архип Егорович Сибиряков ситтэ суох механизациялаах звенотун дьонун кытта көпсөһүн дьэ, иһтиник, бөрүкүтэ суох түмүктэргэ килэһэ күһүйдэ. Звено Михайлон М. П. салаһар кэһини арендаһыттан сүүһүрдэһит. Онон бу звено То-куһүстээх комплекһын сүөһүтүн аһылыгынан хааччыһар. Дьылбатын быһаарар сорунтаах үлэ-лннр. Былааннара 300 тонна. Ити ааспыт сылтан 100 тоннанан кычча-тыллан бэрлэлибитин да үрдүнэн толоруллубат буолбүт. Атырдах ийин 3 күнүгэһи турутууан звено баара эрэ 80 тонналаах. Графигын 36,3 бырыһыан толорон иһэр.

Ити техникада баар итэһитэри таһынан, аһы быһах ардаһтар маһы-днэлэһэр эмнэ баар. Онон быһах саһалла-һын, үлэ тохтобула таһаарылаа турар. Дингэр, үлэһиттэр бэйэлэрэ от туһа днэ сылдьар дьон эбит. Кылаллар өртүн онгоһо, көрүнэ сатыһы-лар. Үрдүттэн хоһо сыл-дьан оттуулар эбит. Транспордаах дьонго бо-һуөлэк көстөн турар. Бы-һата, дьонтон тутулукта-нан күнү-чаһы халтайга сүтэһин суох. Бары да, холубур, А. Д. Куличкин, М. Е. Софронов курдук-тар, быһыл эрэ оттообо-тох, балаачча опмттарбыт дьон. Оттон звенотойда-ра А. Е. Сибиряков араас дьылга оттообут-мастаа-быт, үлэ/араас аһириһи билбит аххан иһин.

Көрөргүт курдук, сирбит-уоптут бу, — днэ иһтэһиннэ иһтэһтэн кэ-бинэр звенотой А. Е. Сибиряков. — Оттоохха эрэ днэ сылдьабыт. Олох маһийдибит, — днэ быһа-бааччы этэр иһин буолла.

Иһтин биһэргэһтэрднн үлэһиттэрэ быһырын 25 оту ылыт. Дьобуһу алаастарыттан быһыл баа-ра эрэ 6 оту туруорбүт-тарын көпсөһүлэр. Звено өссө аһыттары ордук са-һатар онһуулаах сирдэр-гэ сылдьар эбит. Ол кур-дук, Хаһыйа, Отоһыһон днэ сирдэһигэр үс сыл-анараа өртүгэр элбэх силлаах от иһылыбыта, үһү. Бу үлэлэри совхоз өрчүтөһү — агромехора-тивнай этэрээтэ толорбүт.

— Быһырынны үү-нүүлэх сылта барыта эр-бэһиннэн көрбүттэрэ. Быһыл ол да суох. Хата, ыт тыла днэһэрэ толору, — днр отчуттартан биэр-дэһэрэ.

Ити барыта, этэргэ-ды-ты, айылбаттан тутулук-тамыта. Ол эрэһи ону төһө да аахсыбыт иһин. Ыйэттэн тутулуктаах итэһэ эмнэ суох буолба-тах. Холубур, оройуоннаа-һы «Агротехснаб» пред-приятие совхозтары са-һаас чаастарынан кы-һан хааччылабаата быһыл элбэхтик көпсөһилиннэ. Ол манна эмнэ биллэр. Туох — ханнык иһиннэ, С. СМЕРНИКОВА.

УЛАХАН КӨМӨ

Райпотребсоюз коллек-тива «Вахсы» совхоз То-лоонноһуу отделениетын кытта шэфтэһин үлэһэбит-тэр ханыс да сыла. От-тообунга уонна эһин аһылыгы бэлэмнээһингэ оройуонга биллэриллибит охсуулаах нэдиэлэлэриннэ сибэһтэһин иһтэ автомаши-налаах 18 киһи дуһары соботуопкалаһыныга үлэ-лэһтэ. Кинилэр иһтэ күн устата 60 тонна дуһары

С. НИКИТИН,
(Хабьат общ. корр.).

ИЭДЭЭН ТӨРҮӨТ ТӨРДӨ—ОСКУОЛА КРИЗИНЭ

Ыччат өртотугар бэрэдэк, снэр-майгы би-
лигиттэ сатарылыытын
хас көтүөнэ барыта көр-
сөн кэлбит көннөрү ма-
рахан проблематын кур-
дук көрүөххэ сатаммыт.
Ыччат туйгулар манньа
дьикенинни саастарын
тухары билбэтэх, үлү-
кэнигэ дааны истибэтэх
кэрдыаас дьон онуук би-
гарестинин бири тылыаан
сайнары этиэхтэрин сеп.
Бүгүттэрин төрөппүттэри
эбэтэр ыччаттары буруй-
дуур дааһы бөрүкүтэ
суох. Олордугар үчүгү-
йи эрэ баарар төрөппүт-
тэр балаһыанньаны хай-
дах да көннөрөр кыахтар
суодуттан сүрэхтэрэ
хаалынан атырар, ону
ойдуохтарын да баарбат
дьон сэмэлээһиниригиттэн
кыһахаллар эрэ. Ыраа-
хан истиллэх аатыран
туора көрүлгөр ыччаттар
үрдүгүн буруйдаһыттан
көтүлүккөбөр төттөрү тү-
һэллэр.

Дьаһар, ыччат бүгүгүнү
иэдээнэ билигин нитэр-
үрэгэр системабыт бүтүн-
күү ылларбыт динит кри-
зисин таска көстүүтүнүн
булар. Ол кризистэн
тахсар, системаны төр-
үттэн уларыта тутар
билин көлөмүнн охсуһуу
—саамай тын суолтэ-
эах соототтордун бири-
дэстэрэ. Маньаха «Дьэ
кэргэн» курдук соототх,
локальнай программаны
сир өлөккүү.

Советскай оскуола кри-
зисин төрүөтүнэн мин
немец педагога уонна фи-
лософа Иоган Фридрих
Гербарт (1776—1841)
«Иитэр үөрэтин» дьин
концепциятыгар олобуран
үлэлирин аадаллар (В.
Кузариин. «Эта неполат-
ная школа». «Комму-
нист» 1989 с. 11 № 78
—88 стр.). Ити концеп-
ция этэринэ, оскуола
өрө өйүн-санаатын сайы-
нарынан эрэ дьарыкта-
ныахтаах, оччого нитэр
сорук таарычы быһаа-
рылаан хаалыахтаах: өй-
санаа түбөтөһүн уһугу-
налар, түбөтө буолуу-
на киби принциптерин
уонна сигилигин үөскэ-
тэр. Онуоха үлэ урук-
тан, минигин ааартан
атыл формата — оҕону
дьон-сэргэ олоһор-дьаа-
рар, үлэ-э-хамнаска оро-
һуннаран олоххо быһа-
чы бэлэмнэһин эгин —
эрийдиллэбэт. Гербарт су-
руйарынан, «Билигин ду-
хоннай олохтот дьиннээх
ядротун олох дааһы,
дьону кытары бодорууу
даһыны эрийдиллэһин үөс-
көһүттэр». Бу Карл
Маркс «өйдөтүүтүн пра-
ктиканы көтүө — итэ-
тэтин» дьин формулатыгар
уун-утары.

Кыһын итин курдук
уһуллуктуу уустук соругу
быһарыныа адыас суру-
ту уонна, чөлүкэ суолу
ийар буолан, гербарти-
анэ үгүс дьаһулар, ол
иһигэр билигин Россиябыт
оскуолаларыгар агардас-

тыл сабысчаллаабыта.
Ол эрэри прогрессивнай
өйдөхтөр минин кытары
хайан да эйэстэлэтэхтэрэ.
Чуолан, К. Д. Ушинский
суруйбута: «Болгомото
иһэр үөрэтин» эрэ туһу-
ланарын, бастык оҕолор-
бут иһэр аах да үөрөн,
үөрөн да аах буолалла-
рын тухары, тус бэйэлэ-
рин кыахтарын бэйэлэрэ
хайдах сабысчалларын
туһанарга холонон көр-
үөттөрүн тухары мин-
лэртэн мэлдьи кураатары
ыраланааччылар, саарбах
предпринимателлэр тахса
туруохтара». Манна итин
суолу тоһоолоһон саа-
тыаһы баарылар, Бия-
ринан, К. Д. Ушинский
чөлүкэ оскуола туһунан
суруйбута, төрөппүттэр
этин туттарыан буолба-
та. Иккиннэн, дьэ кыр-
дык, билигин умсугутуу-
лаах уураахтары, была-
һы аайарга маастардар
бытын, олору олоххо
кылларынга эһэн түһэр-
билин.

Советскай былаас бас-
такы сымаларыгар оскуо-
лалары эргэртит концеп-
циялартан ыраастыыр оо-
рун турбута. Саҥа оскуо-
ла ааттыл «үлэ оскуо-
ла» («трудовая школа»)
дэнэр буолбута. Итин су-
рун принциптеригэр аа-
дабыт: «Бастаан иһэр пе-
дагогика ураты болдомто-
у оскуола нитэр функция-
тыгар туһаайары модьу-
лар». Итинни күөһгэ ин-
теллект тутуллара, харак-
теры чөлүкүү, дьулууру
сайыннары умулларга
сыйнаа.

Ол эрэри тус бийэтин
догматическай өйдөбүл-
лэрин кэлтэйдик сыгалыыр
кыһадалаах авторитар-
най системада гербарти-
анство, тылыннан така-
һы олус табыастаах
эргэ. А. С. Макаренко өс-
сө 1935 сыллаахха эппи-
тээх эбит: «Коммуна — и-
ти кыһахтаах көннөрү ду-
руобай көтөр. Биир кы-
һа — үөрэтин, иккис —
инин. Ол инин кыһыра
нөдөр. Оттон билигин ос-
куолабыт соототх кыһа-
таах, ол — үөрэтин. Ма-
ньаха кыһыра көтүө-
түн туһунан санын да бар-
баккын, хайдах эмэ со-
доруомоосторуна, эбэтэр
сыйлынааһына баһыбаа».

Мөккүһүөхтэрин сеп:
«Билигин оскуолабыт и-
тэр үлэһэн дьарыктаммат
буолбатах, дьарыктанар.
Директордары итэр үлэ-
сөлбүлээччилэр, кылаас-
тар салайааччыларын, ба-
һаайдар сьырааах үлэ-
лэрин туора сотума». —
дьин. Кинилэр, кырдык,
сьырааах үлэлээх дьон.
Хомойуох иһин, тылыннан
такыйды, быстах-остох
сорудахтары толортууу,
бобуу-хаайы, дьүүлээ-
һин-сэмэлээһин, көһөтөр
миэрэлэр, бэл бириди-
лээн оҕону хайбаһын үө-
рэнээччилэр достоинство-
ларын үрдэппэтэр, үтүө-
бэ дьулуһууларын күөртэ-
бэтэр. Улахан дьон өсө-

варийдарынан кыһаалар
«нитэр» дьаһалларга өрө
бэйэтин тыаһын бэйэтэ
хайдах саныырынан туһа-
нарга холоноругар кыах
бариллэбэт. Суох, оскуо-
ла билигин даһаны соот-
тох кыһахтаах «содьорон-
нуур».

«Оччого оскуола кри-
зисэ тодо эрдэ биллэ-
тэбэй?» — дьин кыһа-
ты үөскүүр. Бииринэн, уһун
иһигэр оҕону оскуола он-
уугар олох кырыымчыга,
кыһаалата бэйэтэ иһиги-
тэ. Кэлин балаһыанньаны
үлэһит иһин тийбэтэһин
оҕону үлэһит күөс бы-
һытынан кыһааһы туһа-
ныа. «Оскуола — произ-
водство — үрдүк үөрэх»
дьин дьини бэлэмнэ оро-
һуу сымалыытыр.
Олор суох буолалларын
кытары өрө оскуола-
га иһигин ылбатын мар со-
дула харааха быраарылла
түстэ. Иккиннэн, иһи-
лиһинэ хамсааһына улаа-
тыан иһини дьонор ба-
һа-бэйэлэригар сыйлына-
ра суруру эргэ, чөлү-
кэһтэ олоһорбут снэр-
майгы дьоромалара бигэ-
түтүлүлаллара. Билигин
эдэр сыдаһан Якутскайга
киридаһаһин, туора и-
һигиһэ тийбэтэһинэ
атахытын-иһигитин ха-
на кыһааһытын билбэк-
кэ мунанарбыт. Аны он-
уук мунук киби сатаан
сыйдыбат кэһэ кэллэ.
Собугар сымат-хотуу
буолуохха наада. Ону
үгүс ыччаттарбыт аһары
бараллар. Ол кинилэр
дьону кытары бодоруу-
га эрдэттэн бэлэмнээх-
тэрин ырылычы көрдө-
рөр. Үсүһүнэн, аан дьой-
дула утарыта турсуу на-
мыраабыт, норуоттар чу-
гасайыга тардыстыла-
ра күүһүрбүт кэһини
сыйларыгар ардаһын са-
быдыл эһисэ улаатта.
Онуоха ыччаттарбыт үчү-
гэйтэн кыһаһы араарар-
га бэлэмнээхтэ эбит
буолан хааллылар. Ар-
даһы сабысчал туттар
өртүн сүһэн ылым баһы-
нар. Ити курдук салгы
субурута туруохха сеп.

Ордун оскуола ыччаты
утары турбута дьикенин-
рэр. СССР Прокуратура-
тын коллегията 1988 сыл
бос ыйыгар манньа
сыйларалары иһиги-
нэһитэ үөрэнээччилэр
40 бырыһыаннара оскуо-
ла сымалыан баарбат,
оттон учууталлар 87 бы-
рыһыаннара үөрэххэ тар-
дыспат дьин саныыр үө-
рэнээччилэригиттэн, босхо-
лоно охсортто дьулуһар,
оҕолорго сыйлынаах үлэ-
һиттэр үс ыһымынан и-
килэрэ иһин ордук хоч-
чохой ыһымаларын тутта-
ры табыастааһынан аа-
рар. Саастарын снэ-иһи
оҕолор дьаһалларыгар
комиссиялар көтүө ми-
лиция учууталар ыһы-
лыыттар 85 бырыһыан-
нара хаанын да буруйу
онорботох, арай үөрэх-
тин кутотунар эбэтэр ос-
куолаттан уһуллубут бу-

руйдаах. «Итиэнэ педа-
гогтар бодьуустаһыахта-
рын баарыгар истигэ-
суох, кыһаһан үөрэнээ-
чилэрин сокуону дьин-
наах көһөччилэри, уору-
һахтары, массынаһы кү-
рэтээччилэри, дьону кыр-
бааччылары, халааччыла-
ры кытары бири көһөтө
тураллар» (Л. Алексеев,
«Обвиняемый — подро-
сток», «Коммунист» 3 №,
1990 с. 98—105 стр.).
Оройуонга чөлүкэ иһи-
лиһи балаһыанньа үөскө-
тэ. Сокуоннай саастарын
снэ иһик оҕолор дьаһа-
ларыгар комиссия ааспыт
үөрэх дьылыгар үөрэ-
ниһитэрин баарбат бэрт
эбэх оҕону дьуулаһтэ.
Нитериат-оскуола сеп буо-
ла-буола оҕолору оскуо-
латтан «пачкаан» уһул-
лаллар. Ол иһигэр ди-
ректор бэйэтин оҕотун
кытта.

Оскуола, оҕолору олох-
хо бэлэмнэр аналлаах
задание, үөрэнээччилэ-
рин 40 бырыһыаннара
бастаах. Бу иэдээн буол-
батаа дуо? Ол иэдээн
учууталлар, үөрэх олус
кыһаһаһынээх буолбут
программаны экирэтэ-
һини сурун сыйал-сорук
оҕостубуттарыттан, үө-
рэнээччилэр өйдүүлэрэ-өй-
дөөбөттөрө бөлбөттөрө
биллэһибэт, өйдөөбөтөх
төрүн ситтэрин тэйэр үлэ
ыһылыыбат, сыаналар
бырыһыаны экирэтэһини
түмүгэр үрдэтиһэн ту-
руорулар буолбуттарыт-
тан, тийбэтэһини өй-
дөөбөттөрө мунуһулан
үөрэнээччилэр. Үөрэххэ
интернестэрин сүтэриһлэ-
риттэн төрттөһтэ ким-
нэ барытыгар чуолкай.
Маньаха ким буруйдаа-
һыт? Учутал? Үөрэнээ-
чи? Төрөппүт? Эбэтэр
үөрэтэр-иһигэр системабыт?
Биллэн турар, гербарти-
анство билиһинтэр сым-
дыар системабыт.

Ити аата минитэп
ыйымын, атыттар опы-
тара тарбанарын кэтэһэ,
онон кризис содуларын
салгыи барбанна, оскуо-
ланы нитэр, ыччаты олох-
хо бэлэмнэр үлэ дьикни
эрийдиллэр көм кэллэ.
Ол үлэ сурун принцип-
тэрин А. С. Макаренко
ийан, хайдах олоххо кил-
лэриһин «Педагоги-
ческай поэматыгар» кө-
сөһөн турар. Олору ком-
муналарга, интернат-ос-
куолаларга эрэ буолбак-
ка, көннөрү оскуолаларга
эмэ олоххо киллэрэр
кыах баарын данас-
тырарга Кытаанах орто
оскуолатын педагогичес-
кай коллектива саамай
сөһөн турууна. Булчу-
чулаахтартан ураты пред-
меттэри оҕо талыһыгар
биһэрн норууусканы ко-
дуретин, ол онугар үө-
рэнээччилэри кооператив-
тар көтүө дьон-сэргэ оло-
тор-дьаһаар, үлэтигэр-
хамнаһыгар, сыйлыныгар
ороһууннары эрэйэр тү-
мүктэригиттэн биһэрэн сеп.
Нэдиэлэ-э биридин заня-

тиларынан үлэтигэр үтүс
куруһуоннары бастаана-
най үлэтигэр производст-
во-а кубулулар таада этэ.
Бу суолта оройуон бары
оскуолаларын туруоруох-
ха.

Билигин оскуолаларга
нитэр үлэ өссө бири су-
рун инструмента — оҕолор
коллективнара суох. Об-
щественнай үлэ-э ордук
уохаттар лассынайларын
онон быһаарыахха сеп.
Коллективни уопсай дьа-
рык, уопсай нитэриэс тү-
мүгэ биридин оҕонон
сыаналанаарыа табыл-
лар, ону уопсай «хоһуол-
га» кутан хас биридин
оҕо-о тэһиһэн тийбэтэһин
бэйэтин. Манньа балаһа-
һыада оҕолор бэйэлэрин
салайымыларга, бэйэлэ-
рин олохторун тэһиһэ үө-
рэннэлэрэ эгин дьин —
хойгуур тыллар. Онон
коллективни түмэр, оҕо-
лору бири уопсай нитэ-
риэһин суоллары тобу-
ла охсуохха наада.

Үөрэнээхтэрин баар-
бат оҕолору модьуйан ту-
ран, күүһүтээн үөрэтэ-
рин табыаһа суох дьин
саныыбын. Оскуолалар
«сүгүн» сымдыбат оҕо-
лортон хайа сатанарынан
быһаана сатымаллар. Оло-
ру селсоветтар күөс ор-
тунан СПТУ-га кыта са-
тымаллар. Аны булчу-
чулаахтык үөрэтэр анал-
лаах профтехуорэхтэһин
училищелара бааллар.
Олорго кытаанах бэрэ-
дэн, мэллэн барбаттарын
наадаһыгар территория-
лар хатылыаах бөрө-
булоһунан эргитиллэллэр.
Быһата бэйэтэ туспа хаа-
һы. Ити туох даһаны
үчүгэйгэ тирдэһтэ ха-
чы, Ол онугар совхоз-
тарга, тарилтэлэргэ ыч-
чаттары производстводо
сыйлыан үөрэтин боллу-
руобун быһаарыахха наа-
да. Маастарыскайдарга,
тарантарга оҕолору үө-
рэтэр табыастаах усу-
луобуулары тарилтэлээх-
хэ, олору баай оборудо-
ваниеларынан, көрлөрөн
үөрэтэр пособияларынан
хааччылаахха. Учутал-
ларга айымнылаахтык
үлэһинилэригэр септөөх
быраалтар уонна көтү-
лэп бэрлиһинилэр. Олору
хайдах туһаналларын кы-
таанах контуруолаһын
булчучулаах: үүнэр ко-
лүөнөбит дьыдытын ким
таптааһытынан дьаһа-
рытар туттарыбыт сата-
мат. Району ону учуот-
туохтаах.

Оҕону общественность
иятигин кризисин төрү-
тэ кини оҕолору ылдас
көһтэ лааһырдарга сы-
ныатынан, онтон атын
көһтэ төрөппүттэри
дьүүлээһининэн, ыста-
раалтааһынынан муну-
дана буолар. Поэт
Дьуон Дьаһылы «кыра-
быттан үлэһит, мөһөн,
таһаан мингин бачча ки-

һи ыһымы баар Чурап-
чы» дьин тыллара кыһы-
дааһастар бары хаты-
лаахытын сеп. Биир бө-
һөн кыһаһаах
иниһискини сэттэлээһин
туһутум. Онтон-ыла дьон-
сэргэ хайбалын да, сэмэ-
тин да элбэхтэ истибит
буолуохтаахпын. Оттон
билигин үөрэнээччи поэт
ити тылларын хатылы-
рыгар төрттөһтэрин саар-
бахтыыбын. Онон об-
щественность оҕону кыт-
та быһаачы үлэһиттэах.

Оҕону нитэһэ сурун
оруолу, биллэн турар,
дьин көргөн толоруох-
таах. Былыр да онуга,
кэрдыаас да онуу буола
туруоһа. Ол эрэри дьэ
көргөн иһигиһэ эмэ ы-
рахан кризискэ кириб-
тан учуоттуох тустаах-
пын. Билигин ыччат тө-
көтө 60—70-с сылларга
арыты дьаһачи иһилиб-
тэ туһуннарыгар быһаарыл-
лыбыта. Ол түмүгэ — дьой-
дула 300 тыһыынча бө-
дөн, оннооһор элбэх кө-
чөһи итэһтээх оҕолор.
Адаһы да снэр-сигили-
тэ айгыраабыта. Онтон
да снэрээтээх буоллаа
буолуу, оройуонга оҕо-
лор 70 бырыһыаннара
төрөппүттэрин ыһыта-
баттар. 90 бырыһыанна-
ра иһигэр кэһиһин киби-
лэри кытта биһигэ атаа-
рыахтары баарбаттар.
Аны олох-дьаһах аныгы
усулуобууларыгар народ-
най педагогика үтүс сурун
нымалара эппиэттэбэт
буолулар, оттон научнай
педагогика нымалары
төрөппүттэр билин-
лэрэ, педагогическай та-
тара быстар намыһах.
Кинилэр 31,5 бырыһыан-
нара оҕолорун мөһөн,
бэл кырбаан итэллэр.

«Дьэ көргөн» про-
грамма улахан итэһиһинэн
киһини ким иһигиһэн
олоххо киллэриһтээх
ыйлылааһыта буолар.
Мин санаабар үрдүкү ка-
бинеттар буолбакка, пе-
дагогическай ой-санаа ту-
муллубут оскуолалара
иниһиһиһтэрин, програм-
ма олоххо иһигиһин ки-
һилэртэн иһигиһиһин
сеп. Онуоха кинилэр су-
рун болдомтолорун, лек-
торийдарга, народнай
университеттарга буолбак-
ка, агитэналлары көтүө
үлэ-э туһаналлара та-
быастаах. Оччого төрө-
лүттэри педагогическай
билиһин чөлүкэ оҕо чөлү-
кэ быһынытын-майгытын
көһнөрөр үлэ-э тирэги-
риһэ этэ. Онуоха ленсио-
нер педагогтары күөс
тардыаахха. Маньа макс-
ималистскайды өйдөтүөх-
хэ, үлэ хааны баарар
көтүөстээх формалара,
ол иһигэр лекторийдар,
тэһтэ туттулуохтаахтар.

Ол эрэри билигин и-
дэһимит төрүөтэ тордо
оскуола кризисигэр сы-
тар.

И. ОКОЕВ,
РСФСР норуотун
үөрэдиринин

